

**Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний
Інститут українознавства.
Кафедра українознавства
Інституту Східної Європи.
Науковий журнал**

«Українознавець» - «Connoisseur of Ukraine»

Запрошують до співпраці!

Львів - Lviv, 2020

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства Інституту Східної Європи
Ministry of Education and Science, youth and sport of Ukraine
National Research Institute of Ukrainoznavstvo and world history
Kafedra Ukrainoznavstva of the Eastern-European Institute

Друкується за рішенням редакційної ради журналу «Українознавець»,
протокол № 1 від 3 січня 2020р. та протокол №1 від 3. 01. 2020р. Кафедри українознавства ІСС.
The journal is published according to the decision of the Editorial Board of
Connoisseur of Ukraine, minutes №1, January 3, 2020 and minutes №1, January 3, 2020.

Науковий журнал «Українознавець» публікує наукові праці та рецензії вчених-українознавців України, Європи та Світу мовами оригіналів з дотриманням норм згідно з Гарвардськими науковими стандартами.

Українознавець - Connoisseur of Ukraine
Випуск - Issue XX. - Львів, 2020.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

доктор історичних наук	Баран В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В. (Київ, Україна)
доктор історичних нау	Когутяк М. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Пасічник М. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терський С. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Сворака С. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Мацкевий Л. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Масарик Я. (Світава, Чехія)
доктор філологічних наук	Ірша Р. (Братіслава, Словаччина)
доктор історичних наук	Хорошкевич А. Л. (Москва, Росія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М. (Дрогобич, Україна)
доктор філологічних наук	Партико З. (Запоріжжя, Україна)

Редколегія: Директор Інституту Східної Європи, завідувач Кафедрою Українознавства, доктор історичних наук, професор УУМ, професор УЛС, професор ЛНАУ, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, віце-президент Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академік МАНЄ, академік АНВШ України, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича лауреат міжнародної премії ім. Короля Данила Галицького - В.С.Ідзьо(**Засновник та головний редактор**), доктор філологічних наук, професор, академік АНВШУ П.П.Кононенко(**Перший заступник головний редактор**), доктор філософських наук, професор УЛС Т.П.Кононенко, доктор філософії, професор УЛС, професор УУМ О.В.Огірко, кандидат історичних наук, наковий співробітник ННДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, доцент В.С.Артюх, кандидат історичних наук, доцент І.В.Баран, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач відділу мови ННДІУ В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.І.Конюхова(**літературний редактор**), кандидат філологічних наук, доцент Р.В.Кюнцлі, кандидат філологічних наук, доцент В.О.Хитрук, кандидат історичних наук, доцент УЛС І.І.Сварник, доцент УЛС В.В.Гаюк, доцент УУМ Г.Ю.Гриценко, докторант історії України К. Хоронжук, аспірант з історії України Т.Мосійчук, науковий працівник Кафедри Українознавства, вчений секретар ІСС УЛС Л.Бурка(**технічний редактор**).

©Національний науково-дослідний Інститут українознавства МОН України.

©Кафедра українознавства Інституту Східної Європи.

©Науковий журнал «Українознавець» Інституту Східної Європи.

ISBN 978-966-665-570-20

Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут Українознавства.
Кафедра українознавства Інституту Східної Європи.
Науковий журнал
«Українознавець» - «Connoisseur of Ukraine».

79012, м. Львів, вул. Тесленка, д.2. Тел:(8- 097) 496-22-40, факс:(044)236-01-18,
www.easterneurope.nethouse.ua. E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net

Пам'ятка авторові

* Стаття повинна відповідати тематиці журналу і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою.

* **Автор статті відповідає за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел і коректне посилання на них.**

* У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи; постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

* Структура статті:

- >УДК;
- >прізвище та ім'я автора;
- >назва статті;
- >текст статті,
- >список використаних джерел,
- >резюме російською й англійською мовами (обсягом до 7 рядків) у такій послідовності:
ім'я та прізвище автора, назва статті, текст анотації.

Обсяг статті – 9-12 сторінок комп'ютерного набору.

* Текст статті друкується в одному примірнику українською мовою на білому папері формату А4 кеглем 14 через 1,5 інтервали з дотриманням розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 30 мм, правого – 10 мм (29 рядків, 60-65 знаків у рядку). Не допускається друкування будь-якої частини тексту меншим інтервалом.

* У тексті статті посилання на використані джерела подаються у квадратних дужках, зазначається порядковий номер і сторінка цитованого джерела.

*Список використаних джерел складається в алфавітному порядку за вимогами Держстандарту.

*Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Автор підписується на звороті останньої сторінки, чим підтверджує, що дати, цитати, фактичні дані, бібліографія звірені, а стаття готова до видання.

*Ілюстрації та таблиці входять до загального обсягу статті. Загальна кількість ілюстративного матеріалу – таблиць, схем, малюнків – у статті не повинна перевищувати п'яти. Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту і розміщуються в тексті статті.

* Разом із роздруком статті необхідно надіслати дискету, в якій файл статті (у двох копіях) записується в редакторі Microsoft Word 97, шрифт – Times New Roman, розмір шрифту –14, міжрядковий інтервал – 1,5. Схеми та діаграми виконуються в редакторі Word.

*До статті додаються такі супроводжувальні документи:

- > рецензія доктора або кандидата історичних чи філологічних наук відповідно до напрямку статті,
- > повідомлення про автора (прізвище, ім'я, по батькові, посада, спеціальність, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (повна назва навчального закладу, установи), поштова адреса з індексом, службовий і домашній телефони) та кількість замовлених примірників журналу.

*Редколегія журналу залишає за собою право подавати рукописи на зовнішнє рецензування. Рукописи не повертаються.

*Редакція зобов'язується кожному автору за плату, надіслати один примірник журналу.

**Головний редактор наукового журнал «Українознавець»,
завідувач Кафедрою Українознавства, директор Інституту Східної Європи
доктор історичних наук, професор, академік Віктор Ідзьо**

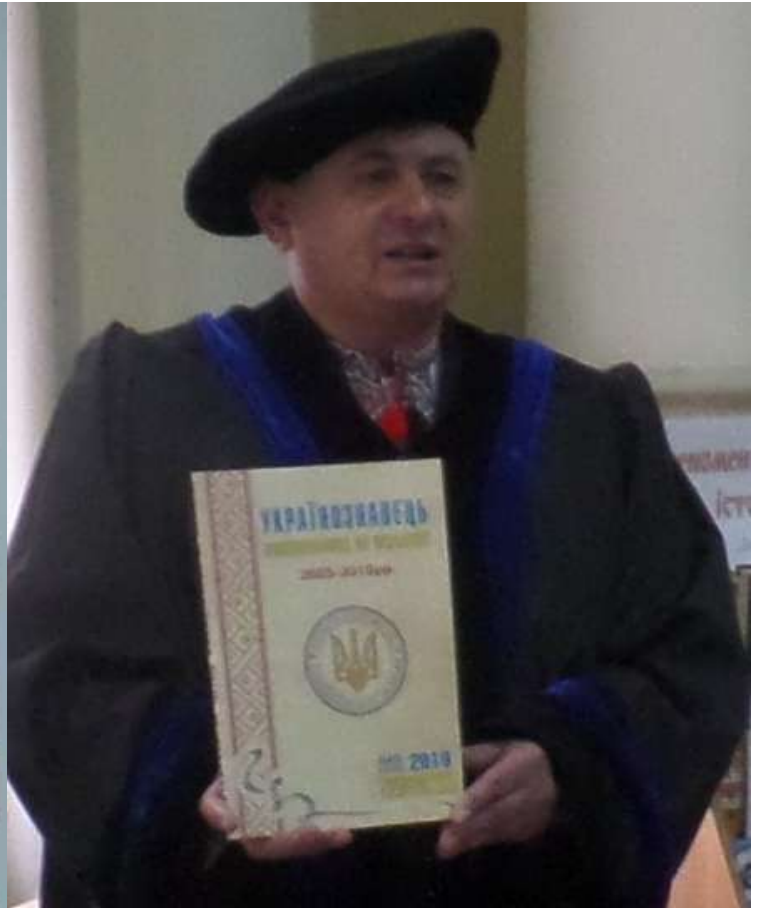
Віктор Ідзьо

Науковий журнал «Українознавець» у 2005 - 2015 роках

Львів

«Видавництво Інституту Східної Європи»

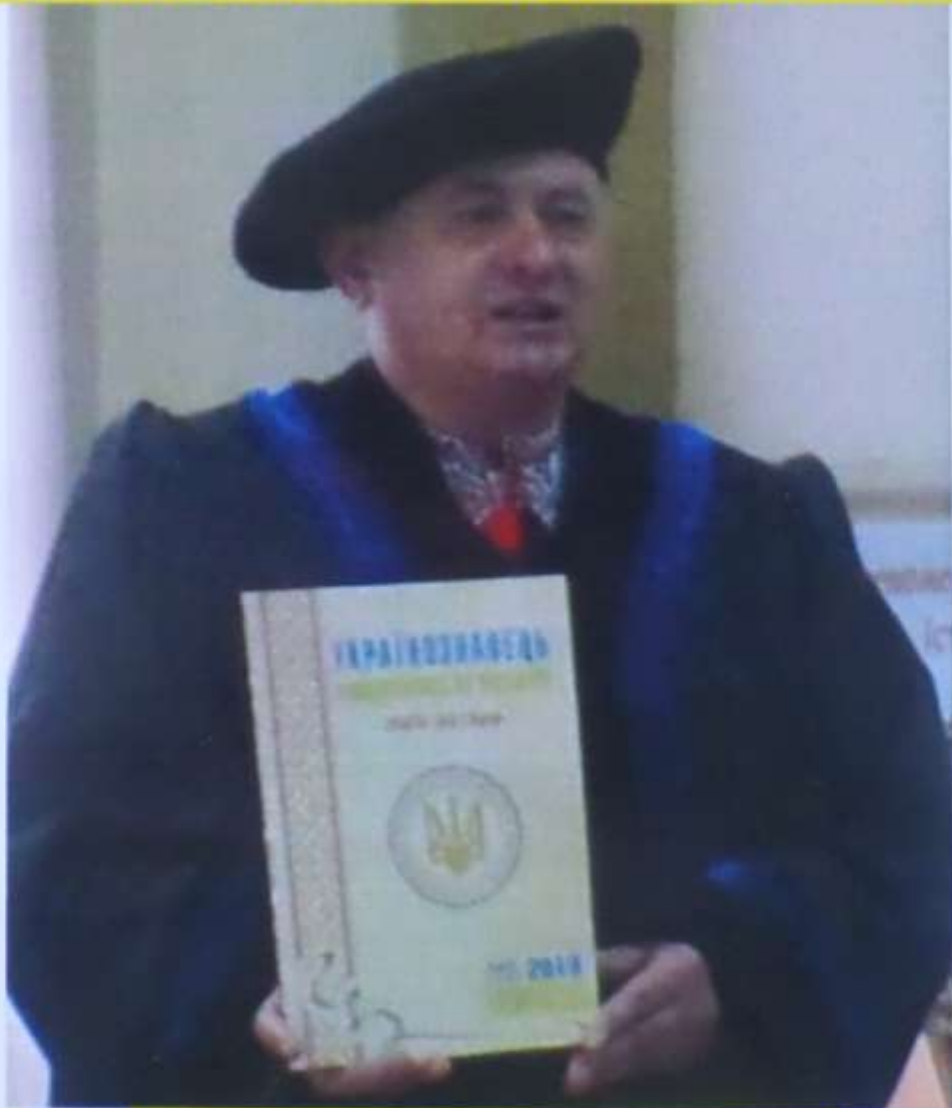

Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут Українознавства
Інститут Східної Європи
Ministry of Education and Science of Ukraine
National Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
The Eastern-European Institute

Українознавець - Connoisseur of Ukraine

Випуск – Issue **XX**

Львів – Lviv, 2020

Анти, сіверяни чи руси?

Анотація: У статті подається проблема з історії України IX століття, зокрема, з'ясовується питання появи норманів-русів в середовищі автохтонів антів, полян та сіверян.

Основний акцент концентрується на племінних взаємовідносинах слов'ян, автохтонів України та норманів "варягів", хозарів та фіно-угрів.

Ключові слова: Анти, руси, поляни, древляни, сіверяни, східнослов'янська єдність, давньоруська народність.

Підходячи до "Повісті минулих літ" як до історичного джерела, де датована, а навіть не датована вступна частина відповідає історичним реаліям (за винятком окремих легендарних епізодів, які не важко виділити), то дискусії про норманство, слов'янство чи іранство русів втрачають свій сенс.

Об'ємний пласт лінгвістичної літератури, присвячений цій проблемі, значною мірою заполітизованої, набуває переважно історіографічного значення. Київський літописець чітко, впевнено й однозначно висловлює свою позицію з цього питання. Він знає норманів-русів, до яких належить і київська династія князів Рюриковичів. Оскільки в часи літописця князі вже ослов'янилися, а очолена ними держава, отримавши назву Русь, поступово поширювала її на племінні об'єднання, що входили до неї ("поляне иже ныне зовомая Русь"), то він, ніби передбачаючи полеміку, вважав за необхідне довести і пояснити нащадкам походження князів і цієї назви.

Називаючи всі чотири північно-східні племена (чудь, словени, кривичі і весь), що посилали посольства "...за море, до варягів, до Русі", - літописець пише: "Бо так звали тих варягів – русь, як ото одні зуться свеями (шведами), а другі – норманами, англами, інші готами, отак і ці"[8,с.12-16].

Літопис, Бертинські анали й перші договори київських князів з Візантією, на наш погляд, дають, порівнюючи, найбільш виразний джерельний матеріал для розуміння складних, часто непередбачено сплєтених в єдиний клубок міжетнічних відносин слов'янських племінних об'єднань і різних груп степових номадів, хозарів, норманів ("варягів") напередодні виникнення Київської держави. В інших джерелах "русь" як озброєні загони, купці чи посольства згадуються лише принагідно і слабо піддаються або не піддаються без натяжок, історичним реконструкціям. Звідси така велика кількість різних суперечливих концепцій, історична сутність яких час від часу дещо змінюється, уточнюється, але більш під тиском політичних обставин, ніж з огляду на перегляд старих чи появу нових джерел.

Ми вже в одній із статей, а також монографії проаналізували концепцію Б.О.Рибаківа про росомонів-русів[2,с.15-27], підхоплену багатьма радянськими дослідниками. Суть концепції зводиться до того, що багаті скарби VI-VIII ст. Середнього Подніпров'я мартинівського та перещепинського типів належали племінній верхівці слов'янського племені русів. Останнє, на думку Б.О.Рибаківа, утворилося внаслідок сармато-слов'янського симбіозу. Воно поглинуло всі інші подніпровські племена й утворило область, яка пізніше, в часи Київської держави, отримала назву "руської землі". Згодом ця назва поширилась на всю державу, відому як Київська Русь. Вже V- VI ст. роси або руси, за Б.О.Рибаківом, витісняють давні імена слов'янських (антських) племен – полян, древлян, полочан, сіверян та інших і утворюють східнослов'янську єдність – основу майбутньої давньоруської народності[14,с.86-88].

Наступні дослідження і виявлення нових місцезнаходжень скарбів мартинівського типу в ареалі і на поселеннях пенківської культури антів, а також колочинської культури, показали, що вони належать останнім, як це доводив О.О.Спіцин ще у 1928р[5,с.10-23]. Що стосується скарбів перещепинського типу (Перещепин, Глососи, Келагеї, Нові Санжари та ін.), то О.К.Амброз та інші дослідники довели, що скарби фактично є багатими елітними поховання тюркських номадів [1,с.109-23]. Разом цей пласт багатих знахідок співпадає у часі з інтегративними процесами на межі Степу і Лісостепу, що відбувалися в середовищі болгарських, аварських та антських племінних елітних груп. Як відомо, саме кочовики, особливо їх еліта, з найдавніших часів накопичувала у своїх руках великі багатства, які нерідко потрапляли разом з ними в могилу. На відміну від них, слов'яни V- VII ст. не залишили нам багатих елітних поховань, хоч за писемними джерелами відомі імена слов'янських племінних вождів (Бож, Мусокій, Ардагаст, Пірогаст, Межамир та ін.). При цьому необхідно підкреслити, що ні в одному із писемних джерел імена слов'янських князів у додержавний період не згадуються у зв'язку з русами. Усі знахідки, що належать до мартинівського типу, разом становлять 24 місцезнаходження – це скарби, закопані перед загрозою пограбування, яку становив для слов'янського землеробського населення та його еліти номадський Степ. У кінці VII – на поч. VIII ст., за археологічними матеріалами, простежується також інфільтрація правобережного населення склавинів в області антів та їх інтеграція. Недавно з'явилася навіть концепція (І.О.Гавритухін, А.М.Обломський), за якою антська племінна еліта закопала скарби у зв'язку з приходом сюди склавинів[4,с.140-148]. І хоч вона виглядає дещо надуманою щодо воєнної загрози, яку для антів становили склавини, факт переходу правобережного склавинського населення на лівий берег Дніпра незаперечно підтверджений археологічними матеріалами. Цей процес був тривалим і мирним, тому ховати скарби не було причин.

Варто пригадати, що в VII ст. був закопаний скарб і на території давнього Галича, де жили склавіни. Належність скарбів мартинівського типу антам підтверджується не тільки тим, що вони включають один і той самий набір речей, а й тим, що наявні в них речі знаходять собі аналогії серед металевих виробів слов'янських ремісників і нерідко відповідають кам'яним відливним формам із ремісничих майстерень, відкритих як на антських, так і на склавінських поселеннях (Скибинці, Семенки, Бернашівка, Зимне). Якщо порівняти карти розповсюдження скарбів VI-VII ст. мартинівського типу з картами пенківської і колочинської культур, то неважко переконатися, що переважна їх кількість знаходиться в межах і навіть на поселеннях цих культур. Це визначає їх належність антській верхівці в цьому регіоні. Отже, скарби мартинівського типу, як і пенківська культура, належали антам, відомим у Середньому Подніпров'ї за писемними джерелами. Наявність деяких з них в ареалі Колочинської культури свідчить про інфільтрацію антів у райони Верхнього Подніпров'я, де у III-VIII ст. основною групою було слов'янське населення київської та колочинської культур, що поступово слов'янізувало балтський субстрат.

В основу своєї концепції про належність скарбів слов'янським русам Б.О.Рибаков поклав 129-й параграф праці готського історика Йордана "Гетика", написаної в середині VI ст.[7,с.91-92]. Він інтерпретує етнонім "росомони" як "русские люди" і припускає, що в складі лісостепових слов'янських племен, внаслідок сармато-слов'янського симбіозу, "... окреслилось близько IV ст. плем'я "росів", які жили очевидно в південній частині слов'янського світу, найближчий до готів на р. Рось[14,с.86]. Але з контексту §129 "Гетики" випливає, що термін "gens" вжитий тут Йорданом не в значенні племені, як вважає Б.О.Рибаков, а в значенні роду, "клану", як його тлумачить О.М.Анфертьєв (не плем'я, а рід росомонів – як "ingente Amala" – рід Амалів)[15,с.113,с.155]. На користь того, що Йордан писав про рід росомонів, а не про плем'я, свідчить і конкретика цього абзацу. Йордан називає імена сестри (Суніхільда) та братів (Сар та Аммія). У тексті "Гетики", де йдеться про племена, по імені називаються, як правило, лише вожді (рекси) чи їх найближче оточення. О.Анфертьєв вважає, що співставлення імені роду росомонів ("Rosomonogum gens") з "... етнонімом русь не має під собою ніякого ґрунту"[15,с.155]. Тому поняття "Русь", "Русская земля", що нібито означають майже споконвічну етнографічну, мовну, політичну єдність східних слов'ян, а пізніше – давньоруську народність на величезному просторі від Вісли до Волги і від Балтійського до Чорного морів, надумане і нереальне. Писемні джерела для кінця IV – початку VII ст. засвідчують слов'янських антів, а не русів, які, за Б.О.Рибаковим, мали становити ядро майбутньої літописної "Руської землі" у Середньому Подніпров'ї[11,с. 8-15].

Не посилюють концепції про інтеграційну діяльність легендарних слов'янських росів у IV- VII ст. і дані, наведені Б.О.Рибаковим із географічного нарису сирійського автора з середини VI ст. Захарія Ритора або Псевдозахарія.

Легендарний народ "hrws" (грос, ргос), що, за Псевдозахарієм, живе на північ від не менш легендарних амазонок, також не може бути визнаний за слов'ян-русів. Ці казкові неозброєні люди-велетні, "яких і коні носити не могли із-за ваги їх тіла", краще вписуються в міфологію, ніж у реальність. Крім того, лінгвісти пояснюють "hrws" (рос, рус) як іранські форми "rouka"/"ruk", що означає "світло", "блискучий", "білий". О.М.Трубачов приводить багато прикладів ономастичної термінології Північно-Причорноморського регіону, що більш-менш співвідноситься з цими термінами, але він також виводить їх від індоіранської основи "ruk(a)rus(s)a", що означає "світлий", "білий"[16,с.223]. Він допускає, що у Приазов'ї, в Північному Причорномор'ї і Тавриді міг існувати етнос з назвою "роси", яка пізніше була перенесена на слов'ян.

Приєднавшись до поглядів О.М.Трубчова, В.В.Седов, на основі археологічної ситуації в цих регіонах, вважає, що асиміляція іраномовних скіфо-сарматів Північного Причорномор'я слов'янським населенням відбулася в час існування черняхівської культури (III – IV ст.), до появи тут тюркських номадів. Це припущення було б логічне, коли б справді на берегах Чорного моря були відкриті слов'янські пам'ятки IV – VII ст. Але їх тут немає. Відомі численні сарматські, скіфо-сарматські або гото-сарматські, а пізніше – тюркські могильники. З приводу білявого народу, що живе у першій половині I тис. н.е. у степах Північного Причорномор'я, хочу вказати на повну відсутність у цьому регіоні навіть елементів слов'янської матеріальної культури на сарматських могильниках у період черняхівської культури. Разом із цим пригадаємо, що Аміан Марцелін пише про наявність там красивих аланів із світлим волоссям[7,с.275-276]. Отже, світлі люди, що жили у причорноморських степах, не обов'язково повинні бути слов'янами, на що натякає і О.М.Трубачов. У всякому разі, нам не вдалося жодного разу у степах Дніпровського Причорномор'я виділити будь-які пам'ятки першої половини I тис. н.е., які можна було б зв'язати із слов'янами, хоча ми займалися їх пошуками багато років. Слов'янські пам'ятки першої половини I тис. н.е. відкриті лише у лісостеповій частині України.

Отже, росомони – це сарматське родове ім'я. Термін "hrws" сирійця Псевдозахарія у лінгвістичній літературі пояснюється не як іменник – назва якоїсь етнічної групи, а як прикметник "біляві" ("біляві люди"). Це означення через названі вище причини не відносяться до слов'ян. Спроба вичленити русів із етнонімів "росомони" або "роксолани", розділяючи їх на дві частини (такі спроби відомі з XV–XVII ст.) типу роксолани=рос-алани=алани-роси, виявились неспроможними. Нещодавно (1999 р.) з'явилося нове монографічне історико-археологічне дослідження В.В.Седова "Древнерусская народность", де зроблена ще одна спроба виділити серед слов'янських старожитностей археологічні пам'ятки русів, але вже на матеріалах іншого хронологічного зрізу. Тепер у центрі своїх побудов В.В.Седов поставив волинцівську археологічну культуру кінця VII–IX ст. Дніпровського Лівобережжя, в ареалі якої існував крупний "Каганат русів", що тримав у постійному страху Хозарію[17,с.50-82].

Ця культура досить добре вивчена українськими археологами та інтерпретована як старожитності літописних сіверян, які "...сіли на Десні і по Сейму, і по Сулі.¹ Останнім належить і роменська культура VII–X ст., що є наступним хронологічним етапом волинцівської[8, с.3].

Волинцівська культура обрана В.Сєдовим не випадково. Територіально вона межує з Хозарським каганатом, представленим в археологічному відношенні салтівським поселеннями, городищами і некрополями. Як відомо з літопису, носії волинцівської культури – сіверяни перебували у сфері впливу Хозарії і платили данину. Порівняно високорозвинена Хозарська держава справляла економічний і культурний вплив на своїх сусідів. Тому волинцівська старожитності дещо виділяються серед інших східнослов'янських культур високим рівнем залізоборного ремесла і металообробки взагалі, землеробства і навіть блиском імпортованої високохудожньої досконалої гончарної кераміки, Це, як і скарби, про що йшлося вище, підходить вибраному, майже хоризматичному племені русів, яке за В.Сєдовим, утворивши свій каганат, вершило історичні долі всіх східних слов'ян.

Друга причина вже не є чисто археологічною. Вона впливає з того, що, на думку В.Сєдова, можна знайти в писемних джерелах свідчення про русів, які дозволяють помістити їх у “каганат” у межах ареалу волинцівської культури, поряд з Хозарією. Для цього В.Сєдов використав журнал спостережень франкського уряду за подіями у Північному Подунав'ї, відомий у літературі як “Опис міст і областей Північного Дунаю”, іменованій “Баварським географом”. Його дослідники, зокрема О.Назаренко, О.Пріцак, О.Трубачов, Й.Геррманн, Г.Ловмянський та інші, вважають першою згадкою про русів (Ruzzi) у латино-германському варіанті[3,с.21-26]. Але на цьому виразність джерела кінчається. В.Назаренко, який найдетальніше опрацював це джерело, датує його другою половиною IX ст.[10,с.40-45], а це – фінал волинцівської культури і початок роменської. Отже, це дані – синхронні не волинцівській, а роменській культурі. З іншого боку, VIII-IX ст. – це період активності вікінгів у Європі. У цей час на території угро-фінів та північно-східних слов'янських племінних союзів закріплюються нормани (варяги) і збирають з них данину. “В лето 6367 (859) имяхо варязи изъ за моря на чуди и на словенех, на мери и на всехъ кривичех”[10,с.8]. Але ці, другі історичні реалії В.Сєдов опускає, хоч археологія засвідчує, що в Ладозі у IX ст., ще до покликання князів, жили як слов'яни, так і нормани-варяги. Це стосується й інших городищ північно-східної частини слов'ян.

Із списку етнообластей (civitates) обираються ті, які відносяться до східноєвропейського ареалу. Серед них Caziri (хозари), після яких Ruzzi (руси), після них Forsderen, Liudi, Fresiti. За послідовністю назв у списку В.Сєдов поселяє русів в ареалі волинцівської культури на північний захід від Хозарського каганату. Forsderen Liudi читаються як одне складне слово з давньоверхньонімецької – Forsderriliudy і вважаються деревлянами (лісними людьми);[Fresiti (за Й.Геррманном – з давньоверхньонімецької мови (Freisassen – “вільні люди”)[6,с.164-165], тобто на думку В.Сєдова, мешканці поля – поляни. Правда, тут є одне неузгодження. Як відомо, літописні поляни займали регіон, що лежить між деревлянами і волинцівською культурою, що не відповідає послідовності списку[22,с.194-200]. Крім того, і Forsderen, і Liudi, і Fresiti – це за списком “Баварського географа” окремі назви етнообластей, тому їх інтерпретація, а тим більше місце на карті Європи не ясні, їх можна і навіть слід вважати невизначальними. Й.Геррманн вважає, що етнообласті “Баварського географа” зафіксовані відповідно до напрямів торгових шляхів[6,с.164-165].

Отже, в нього етнообласті: Ruzzi, Forsderen, Liudi, Fresiti незалежно від того, як він їх інтерпретує, знаходяться між хозарами (Caziri) та уграми (Ungare) у Причорномор'ї, тобто південніше від регіону волинцівської культури, на Дніпрі.

Дещо по-іншому представляє собі список civitates “Баварського географа” О.Назаренко і вже зовсім інакше читає його О.Пріцак[13,с.44-45,с.53].

О.Назаренко, як і Г.Ловмянський, Й.Геррманн та ін., розділяє етноназви на групи за торговими магістралямиⁱⁱ. Він зводить їх до чотирьох груп, позначаючи цифровою нумерацією. 1-ша група з першої частини списку (№ 3-17) веде свій перелік з півночі на південь уздовж кордону Франкської держави; 2-га – Сілезько-Лужицька група (№54-64); 3 – група, що відповідає балтійсько-волзькому торговому шляху (№42-48) з можливим північно-причорноморським продовженням (№49-53). Через велику кількість неідентифікованих назв велика центральна група civitates (№18-40) не може бути підведена під будь-яку закономірність. Для нашої теми найважливішою є третя група civitates, прив'язана до балтійсько-волзького торгового шляху[19,с.164-165]. За О.Назаренком, сюди входять етнообласті від назви Прішани (Prissani) до назви Угри (Ungare). Ідентифікація трьох перших (Prissani, Velunzani, Bruzi) не зовсім ясна, але серед них вписана назва Bruzi (Пруси), тому їх локалізація на північному торговому шляху допустима. Четвертий за порядком списку етнікон Вісунбейри (Vuizunbeire). Він приблизно визначається О.Назаренком як весь. Отже, його відношення до балтійського шляху зрозуміле. (В.Сєдов цей етнікон визначає як волиняни?). Безсумнівно, з волзьким шляхом зв'язані Caziri (хозари), а між ними й уграми (Ungare), що у IX ст. кочували в Причорномор'ї, стоять у списку Ruzzi (руси), Forsderen, Liudi, Fresiti, Seravici, Lukolane. Усі спроби ідентифікації останніх п'яти етніконів, на нашу думку, безуспішні. Навіть Lukolane, якщо їх співвідносити з лучанами, випадають із групи, поєднаної назвами хозар та уграми. Тому визначати за ними локалізацію русів, перетворивши останніх на Руський каганат, як це робить В.Сєдов, принаймні занадто сміливо і ризиковано[17,с.50-82]. Отже, до їх однозначної ідентифікації вони ніяк не можуть служити історико-географічними реперами. О.Пріцак, який присвятив лінгвістичному та історичному аналізу “Баварського географа” як джерела, багато сторінок праці “Походження Русі” повністю заперечує, що тут ідеться про слов'янських русів із Середнього Подніпров'я. На його думку, в останній чверті VIII ст. цю назву перенесла до Північно-Східної Європи Рутено-фризько-норманська торговельна компанія, що сформувалася в Галії під назвою “Русь”. Саме цих русів фіксує “Географ Баварський”, що складений в імперії Каролінгів[13,с.40-45,с.53].

Отже, етнікони із списку етнообластей, де велика їх кількість не піддається перевірці і не може бути визначена, дуже ризиковано, а то й просто недопустимо ставити в основу відповідальних історико-археологічних реконструкцій.

Уже сам факт того, що В.Сєдов поселяє русів IX ст. у лівобережному Середньому Подніпров'ї[17,с.50-58], Й.Геррманн[6,с.160-168] та О.Трубачов – в Азовсько-Причорноморському регіоні[16,с.221-225], а О.Пріцак у регіонах,

де діяла Рутено-фризько-норманська торгівельна компанія, говорить про рівень невизначеності “Баварського географа” як історичного джерела[13,с.40-45]. Якщо вважати ймовірною спробу О.Назаренка зв’язати ідентифіковані етнікони пруси, хозари, руси, угри з балтійсько-вользьким торговим шляхом[10,с.15-42], (навіть при тому, що він повертає в бік Причорномор’я), то з цього ніяк не випливає, що руси середини IX ст. – це слов’яни – носії волинцівської культури, і що жили вони в цей час до приходу норманських князів – Рюриковичів, у Середньодніпровському Лівобережжі, як вважає В.Сєдов[18,с.194-200].

В історичній реконструкції В.Сєдова це виглядає так: частина черняхівського слов’янського населення в симбіозі з сарматами під тиском гунів наприкінці IV-V ст. переселилася з Північного Причорномор’я в далеке Самарське Поволжя. Тут воно створює іменьківську культуру. В кінці VII на початку VIII ст. носії іменьківської культури вже в зовсім іншій іпостасі переселяються у Середньодніпровське Лівобережжя і створюють тут Каганат русів, представлений археологічно волинцівською культурою. Типологічний зв’язок між іменьківською та волинцівською культурами пояснюється наявністю в їх керамічних комплексах високоякісних гончарних посудин та виготовлених за їх зразком поодиноких проголошених ліпних горщиків. У керамічних комплексах на волинцівських пам’ятках дійсно присутні високоякісні гончарні посудини салтово-маяцьких зразків. Вони разом складають близько 10% посуду. На іменьківських пам’ятках (і то не всіх) – це лише окремі рідкісні знахідки. Все це, на нашу думку, свідочить про хозаро-болгарських культурних впливів на обидві культури. За виразом дослідника волинцівської культури С.Юренко, гончарна високоякісна кераміка, що присутня в її комплексах, є “іншочультурними впливами”, що засвідчують етнічну неоднорідність населення Дніпровського Лівобережжя[19,с.244-250]. В усіх культурах, що перебували під впливом Хозарського каганату, такий посуд, характерний для салтово-маяцьких старожитностей – присутній, В.Сєдов не приводить ніяких доказів, які б свідчили про відхід великої групи черняхівського населення з Нижнього Дніпра на Волгу. Писемні джерела, зокрема Йордан та Прокопій Кесарійський подають відомості про відхід черняхівських готів та аланів на Дунай і не знають готських відселень у Поволжя. Одним невизначеним наземним житлом, відкритим на Старо-Майнському городищі в Ульяновській області, яке нібито може мати аналогії на вельбарських і тих черняхівських поселеннях, де жили готи, пояснити переселення не готів-германців, а слов’янських великих груп із черняхівського ареалу на Волгу нелогічно і неможливо. На цьому городищі і на інших поселеннях іменьківської культури відкриті численні квадратні житла – напівземлянки з центральним стовпом, близькі до жител київської культури. Вони і належали слов’янським переселенцям у Поволжі.

Слід вважати надуманим слов’яно-іранський симбіоз у черняхівській культурі Північного Причорномор’я, де сарматські матеріали відомі, але немає слов’янських, про що говорилося вище. Немає ніяких даних, що саме цей симбіоз – і є руси, які спочатку пішли на Волгу, а звідти вже у вигляді іменьківсько-волинцівської культури повернулися на Дніпро і створили тут “Руський каганат”. З приводу слов’яно-іранського симбіозу висловився недвозначно О.Трубаčov. Він вважає, що іранське походження слова “Русь” позбавлене лінгвістичної опори [16,с.22-224].

Питання витоків волинцівської та її спадкоємиці роменської культури виникло з появою перших публікацій про них. Воно дискутується і сьогодні.

І.Ляпушків вважав, що роменська культура, куди він включав і волинцівські пам’ятки, виникає з приходом на Лівобережжя на початку VIII ст. населення слов’янської райковецької культури з правого берега Дніпра[9,с.356-366]. Спостереження дослідника про близькість пам’яток райковецької і роменської культур підтверджуються все новими матеріалами. Більш того, нині вдалося встановити, що процеси інфільтрації слов’янського правобережного населення на Лівобережжя почалося ще на етапі празько-корчацьких та пенківських старожитностей на початку VII ст. Про це однозначно свідчить поява тут глиняних печей, вирізаних у материковому останці, курганнях поховань, певних типів ліпного посуду, що не мають на Лівобережжі місцевих попередників, але характерні для Волинського Правобережжя. Недавно виникла навіть концепція (І.Гавритухін, А.Обломський, О.Щеглова), за якою склавини силою підпорядкували Лівобережжя, про що говорилося вище. Аналіз усіх категорій знахідок, масового ліпного посуду, жител, поховань приводить до висновку, що основну масу прибульців на Лівобережжя складали слов’яни – носії райковецької культури на її сахнівському етапі. На Правобережжі, зокрема на Поділлі, процеси інтеграції антів та склавинів за археологічними матеріалами спостерігаються вже з кінця VI – початку VII ст. В.Петрашенко провела статистичний аналіз співвідношення керамічних комплексів пам’яток сахнівського та волинцівського етапів, з одного боку та їх відношення до кераміки райковецької і роменської культур, з другого. Коефіцієнт подібності основних форм посуду виявився вражаючим. Подібність основних форм ліпного посуду Монастирки Канівського поселення, Сахнівки Житомирського Полісся, Ходосівки, Києва досягає 80–88%; Волинцівського поселення Житомирського Полісся, Ходосівки, Києва – 81–86%; Новотроїцького городища, Житомирського Полісся, Пастирського городища, Стецівки – 80–81%. Авторка підкреслює, що в усіх трьох групах присутнє Житомирське Полісся, тобто класична кераміка райковецької культури. Середній коефіцієнт подібності керамічних комплексів коливається в межах 80–85%. Якщо врахувати, що І.Русанова тим же методом довела пряме переростання пам’яток празько-корчацької культури в райковецьку, то не можна не погодитися з обома дослідницями в тому, що населення, яке створило празько-корчацьку і райковецьку культуру в процесі розселення та асиміляції носіїв пенківської культури антів було також основним творцем волинцівської та роменської культур. В.Петрашенко посилює свою тезу і прикладами влаштування інтер’єрів жител[12,с.230-237].

Усі наведені нами дані повністю спростовують спроби поселити на Дніпровському Лівобережжі вихідців із Поволжя – носіїв іменьківської культури. Археологія засвідчує поступове розселення слов’ян з верхнього Дніпра на Волгу, а не

навпаки. Отже, ні сарматських росомонів, ні Ruzzi (русів) “Баварського географа” у світлі проведеного багатьма дослідниками аналізу писемних та археологічних джерел, неможливо признати творцями східнослов’янського каганату русів. Археологічні матеріали Середнього Подніпров’я VI–X ст., зокрема скарби мартинівського типу і волинцівсько-роменська культура співвідносяться відповідно з антами Йордана Прокопія та сіверянами “Повісті врем’яних літ” [11, с.17-19]

На нашу думку, такого племінного утворення, яке поглинуло інші східнослов’янські племена за Б.Рибаківим у кінці IV–VIII ст., а за В.Седовим у IX ст. і створило східнослов’янську єдність – основу майбутньої давньоруської народності, на Середньому Дніпрі не існувало.

Історична картина, змальована літописцем Києво-Печерської лаври, і надалі залишається найбільш реальною і неспростованою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амброз А.К. Кочевнические древности Восточной Европы и Средней Азии V-VII вв. – Степи Евразии в эпоху средневековья. – Археология СССР. - М., 1981.
2. Баран В.Д. Скарби VI-VIII ст. Анти чи Русь? - Археологія №1. - М., 1998.
3. Березовец Д.Т. Археологические памятники летописных северян. – КСИА АН УССР. - К., 1953. - Вып. 3.
4. Гавритухин И.О., Обломский А.М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. - М., 1996.
5. Евразии в эпоху средневековья. – Археология СССР. - М., 1981.
6. Спицын А.А. Древности антов. – Сб. отд. русского языка и словесности АН СССР. - М., 1928. - С.12-15.
7. Геррманн И. Ruzzi, Forsderer Lindi, Fresiti. – К вопросу об исторических и этнографических основах “Баварского Географа”. – Сб. Древности славян и Руси. - М., 1998.
8. Йордан. О происхождении и деяниях гетов (пер. Е.Скржинской). - М., 1960.
9. Літопис Руський. - К., 1985.
10. Ляпушко И.И. Городище Новотроицкое. - МИА. - М.-Л., 1958. - Вып.74.
11. Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX-XI вв. - М., 1993.
12. Повесть временных лет. - М. 1950. - Ч.1.
13. Петрашенко В.О. Формування культури типу Луки-Райковецької у Середньому Подніпров’ї // Зб. Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н.е. - Київ- Львів, 1999.
14. Прицак О. Походження Русі. - К., 1997.
15. Рыбаков Б.А. Древняя Русь и русские княжества XII-XIII вв. - М., 1982.
16. Свод древнейших письменных известий о славянах. Т.1 (I-IV вв.). - М., 1991.
17. Трубачев О.Н. В поисках единства. - К., 1997.
18. Седов В.В. Древнерусская народность. - М., 1999.
19. Седов В.В. Славяне в средневековье. - М., 1996.
20. Юренко С.П. Население Днепровского Левобережья в VII-VIII вв. (Волинцевская культура). – Сб. Тр. У Международ. Конгр. археологов славистов.- К., 1988. - Т.4.

Volodymyr Baran

Anty, Nothern People or Russes.

Annotation: *The article deals with the problem of the history of Ukraine of IX-th century, the questions on the appearance of normans-russ in the environment of avtohtonivs, ants, polyans and northern people are cleared up.*

The main stress is given to the tribe relations of slovanic people, avtohtoniv of Ukraine and normans “varyag”, hozariv and ino-ugriv.

Key words: *Anty, russij, polyany, drevlyany, nothern people, eastslavonic unity, earlyrussians nationality.*

Баран Володимир Данилович - доктор історичних наук, професор, академік Національної Академії Наук України, провідний науковий співробітник Інституту українознавства МОН України (Київ).

DS: Стаття опублікована в журналі Українознавець. Львів. Ліга-Прес-2006, с.6-11. На неї можна посилатись.

Робоча та домашня адреса автора.

E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net

www.easterneurope.nethouse.ua

Наукове видання

Українознавець
Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XX

Наукова редакція:

доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
доктор історичних наук, професор Васюта С.І.

Літературна редакція:

доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.
доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.

Переклад англійською мовою:

викладач, перекладач Кафедри іноземних мов ЛНАУ Турчин І.М.
мігістр історії, завідувач Відділення «Польсько-української історії та історії України»
Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи при УЛС, викладач, докторант
Вроцлавського Університету Хоронжук К.О.

За редакцією доктора історичних наук, професора УУМ,
директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства
професора УЛС, професора ЛНАУ,
Віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація»,
академіка МАНЕ, лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича,
лауреата премії ім. Короля Данила Галицького,
члена президії Світової Наукової Ради при СКУ - Ідзьо В.С.

Підписано до друку 4.01.2020р. Формат 60x84/а
Друк резогграф. Папір офсетний. Гарнітура-pragmatika.

Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл. - вид. Арк 23, 48.

Наклад 300 прим. Зам. № 125-865.

Видавництво «Українознавця».

Адреса редакції: «Українознавець»

Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел: (097) 496 - 22 - 40, факс:(0322) 97-10-38.

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net

www.easterneurope.nethouse.ua

Засновник та головний редактор наукового журналу «Українознавець» - доктор історичних наук, професор, академік - Віктор Ідзьо.